

ЧАС ЯК «ЖИВИЙ» І «МЕРТВИЙ»: ВІД ПСИХІЧНОГО ЧАСОВІДЧУТТЯ ДО ІНСТРУМЕНТАЛІЗАЦІЇ ЧАСУ ТА ПРАКТИК АНТИ-ЕЙДЖ У СЬОГОДЕННІ

Світлана Карпцова, магістр клінічної психології,
практичний психолог психоаналітичного напрямку
Дивізіон «Психоаналітична психологія і психотерапія»
Національної психологічної асоціації
м. Київ, Україна

TIME AS “ALIVE” AND “DEAD”: FROM MENTAL SENSE OF TIME TO INSTRUMENTALIZATION OF TIME AND ANTI-AGING PRACTICES IN THE PRESENT

Svitlana Karptsova, the Master of clinical psychology,
psychoanalytically oriented psychologist
Psychoanalytic Psychology and Psychotherapy Division
National Psychological Association
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0009-0003-9904-2939>
karptsovasvetlana@gmail.com

Вступ. У психологічних теоріях розвитку доволі часто процес становлення психіки намагаються пояснити, спираючись на уявлення про лінійність часу, однак психоаналіз вбачає ризики в такому спрощенні, що коріняться у спокусі окреслювати рамки нормального та ненормального й відмежовувати зріле та розвинуте від примітивного та недорозвинутого. Піддатися цій спокусі означає втратити етичну строгість психоаналізу, який аж ніяк не є практикою нормалізації. Вибудовуючи метапсихологію як теоретичний фундамент психоаналізу, у 1915 році З. Фрейд усвідомлює, що психоаналіз все більше віддаляється від описової психології (Freud, 2005). Становлення психіки з точки зору психоаналізу радше пов'язане з унікальністю доль потягів, що переплітаються між собою найрізноманітнішими способами і визначають самотність кожного з нас. Психоаналітичне дослідження симптомів, фантазій, сновидінь і галюцинацій, розпочате З. Фрейдом, засвідчує незалежний від положення стрілки на годинниках психічний плин часу. Психоаналітичний час є відносним, як про це скаже П. Левенберг

(Loewenberg, 2015). З темпоральністю, що не є лінійною, Л. Лафарж пов'язує поглиблення аналізу як таке (LaFarge, 2014).

У цій статті я використовуватиму запропонований німецьким письменником Фр. Юнгером термін «мертвий» час для позначення часу, винайденого та схопленого людиною в тенета вимірювань (Jünger, 2018), тоді як «живий» час взагалі не є часом у нашому повсякденному розумінні: він пов'язаний з індивідуальним способом буття кожного з нас і з відчуттям насиченого життя. С. Торджман зазначає, що з плином історії та технологічним розвитком уявлення про час і його вимірювання, що залежать передусім від суб'єктивних конструкцій, значно змінились (Tordjman, 2011). А сучасні уявлення про час можуть бути своєрідним засобом управління нашим страхом скінченності.

С. Лесур, міркуючи про сучасність, відмічає зміну стосунків людини з соціумом у напрямі посилення нарцисизму (Lesourd, 2005). Гадаю, що це зрушення ми можемо побачити і в сучасних практиках догляду за тілом, об'єднаних у своєму розмаїтті під

назвою «анти-ейдж практики». Отже, численні антивікові засоби покликані призупинити плин часу та стерти загадку смерті, однак це неможлива боротьба, адже вона стосується як «мертвого» часу, так і Реального тіла. Я пропоную розглянути людей, що відмовляються від антивікових засобів, сповідують бодіпозитив чи навіть пошкоджують своє тіло, як таких, чий тіла, просякнуті потягами, бунтують проти дискурсу сьогодення, який диктує нам, яким має бути тіло, щоб його любили.

Мета цієї статті – проілюструвати особливості психоаналітичного осмислення часу як «живого» (психічного) і «мертвого» (механічного) та розглянути сучасність як епоху домінування анти-ейдж практик, покликаних захищати людину від усвідомлення власної скінченності.

Запропонована вашій увазі стаття складається з трьох взаємопов'язаних частин: перша частина побудована довкола психоаналітичних роздумів про психічний час і розлом між психічним часовідчуттям та часом, вимірюваним годинниковими механізмами. У другій частині ми зможемо побачити, як час поступово перетворювався на знеособлений механічний час відліку й інструмент влади, а відтак у третій частині перейдемо до сучасних спроб зупинити плин часу – до практик анти-ейдж – і психічних наслідків цих спроб.

Психічний час

У 1895 році публікується праця «Дослідження істерії», а рік по тому З. Фройд пише 52-го листа Вільгельму Фліссу, пронизаного роздумами про темпоральність і психічний апарат (Freud, 1985). Гіпотеза З. Фрейда полягає в тому, що психічний апарат утворюється взаємонакладанням різних пластів: наявний матеріал, утворений мнемічними слідами, час від часу, залежно від наново виникаючих зв'язків, зазнає перебудови та перезапису. З. Фройд наголошує, що новизна його теорії полягає у твердженні, що передумова пам'яті – це повторення, тоді як сама пам'ять записується та фіксується з допомогою різних знаків.

Час є основним фігурантом у роздумах З. Фрейда про послідовне формування записів: від першого запису сприймань, сформованого миттєвою асоціацією, до другого запису,

утвореного каузальними зв'язками, та, врешті, третього, що формується із затримкою в часі та пов'язаний із вербальними уявленнями. Крім того, З. Фройд пише про актуалізацію записів минулого в майбутньому в тому разі, якщо перезапис психічного матеріалу та відведення збудження від попереднього запису неможливе (Freud, 1985).

За рік після зазначеного листа В. Фліссу З. Фройд почне відмовлятися від теорії зв'язування з подальшим утвердженням першості психічної реальності над реальністю умовно об'єктивною. Отже, простий лінійний причинно-наслідковий зв'язок не може пояснити складне психічне життя та продуковані психікою феномени. У метапсихологічній роботі «Несвідоме» З. Фройд напише, що психоаналіз все більше віддаляється від описової психології (Freud, 2005).

Тож що саме у фрейдівських і постфрейдівських психоаналітичних відкриттях та дослідженнях дає змогу помислити психічний «живий» час інакше, аніж хронометричний «мертвий»?

1. Феномен повторення та невротичні симптоми

У клініці психоаналітики зустрічаються зі стражданнями невротиків – це страждання від спогадів, що затуляють собою теперішнє в нав'язливому повторенні. Витіснене не є знищеним, однак є відкладеним у часі. Життя невротиків кружляє довкола пробуджених спогадами страждань. Утім, повторення не є буквальною копією та повторенням того ж самого, тому психічний час не є циклічним часом. Поточне вбирає у себе минуле, щоб перебудувати його, життєві різноманітні кадри ніби вирізаються, міняються місцями, переосмислюються та перезаписуються подібно до того, як із малосумісних на перший погляд фрагментів утворюється колаж.

2. Феномен регресії

Психоаналіз осмислює минуле не як щось, що вже зникло, а, навпаки, як щось, що завжди лишається всередині нас і може відроджуватися. Людське тіло з його ерогенними зонами виявляється залученим у вир часу: час лишає на тілі сліди, нагадуючи про пережиті події. Розмаїті клінічні випадки демонструють нам незнищенність первинних психічних

станів. Феномен часового регресу поєднує теперішнє з минулим, створюючи химерний багатоплановий візерунок внутрішньої сцени.

3. Феномен післядії

Травматичний ефект може бути породжений зіткненням поточного моменту з минулим, якому ретроспективно надається сенс. Перша подія, яка досі не мала остаточної трактовки й існувала в термінах «вірогідного», відтепер отримує своє значення завдяки впливу другої події. Те, що мало за логікою послідовності бути першим, виявляється другим. Зважаючи на це, концепція часу прогресивна такою ж мірою, як і регресивна.

4. Сновидіння та фантазії

Це водночас і особливий спосіб пригадувати, і спосіб переноситись у майбутнє завдяки функції виконання бажання.

5. Психотичні симптоми

Порушення сприймання та реальності, що спостерігаються в клініці психозів, а також психотичні симптоми, як-от марення та галюцинації, свідчать про своєрідні стосунки психотика із часом, що обертаються драмою та хаосом. Психотик, ув'язнений нелімітованим збудженням і неспроможний негативувати *jouissance*, потребує негайної реалізації потягів, він не в змозі відкласти задоволення у часі.

Усі перелічені вище взаємопов'язані психоаналітичні відкриття свідчать, що в несвідомому царює час, далекий від лінійного, об'єктивного й астрономічного. Це час багатовимірний, такий, де теперішнє може утворювати химерні сплави з минулим, де одночасно можуть співіснувати образи, що належать різним часовим проміжкам. Це час суб'єктивний, нелінійний, спіральний. А. Грін навіть міркує про дезорганізовану темпоральність: він описує структуру темпоральності, пов'язану із часом, що вибухнув, і що заломлює наш колишній досвід, який неминуче піддається роботі негативу, оскільки є пов'язаним із табу (Green, 2018).

Отже, психоаналіз не є простою реконструкцією минулого, психоаналіз складається з творчих актів, що конструюють історію суб'єкта зі слідів спогадів, з уламків фраз, із фрагментів асоціацій. Кожен, хто проходить психоаналіз, не повертається до історичного минулого, навпаки, він збагачує свою істо-

рію новими значеннями, будуючи про себе зв'язний наратив і в деякому сенсі розвиваючи новий досвід.

Ю. Крістева, міркуючи про символічний гендерний часовий порядок, розміщує «маскулінну» темпоральність на стороні лінійної темпоральності, що має перспективну розгортку та є цивілізаційною і obsesивною, тоді як «фемінна» темпоральність циклічна, інтуїтивна, репродуктивна, маркована повтореннями біологічних ритмів, що має стосунок до запаморочливого *jouissance*. Нелінійний час, що царює в психіці, у термінах Ю. Крістевої є бісексуальним (Kristeva, 1986).

Зважаючи, що у новонародженого немовля ще немає жодного уявлення про час, варто задатися питанням: **як взагалі формується внутрішнє відчуття часу?** Період, за якого існує тільки соматичне тіло збуджень немовляти, можна назвати періодом досимволічного часу. Так, передумовами часовідчуття та розрізнення інтервалів передусім стають ритми фізіологічного функціонування організму: дихання, серцебиття, голоду, випорожнення, сну. Однак біологічного субстрату недостатньо.

Крім нього, часовідчуття розвивається завдяки чергуванню задоволення та фрустрації, що поєднують уявлення про час з уявленнями про відсутність чи присутність іншого – того, хто опікується немовлям. При цьому не існує деякого ідеального показника тривалості відсутності, що гарантував би універсальну здатність немовлят витримувати саме таку довжину фрустрації. На індивідуальний час витримання радше впливають особливості потягів немовляти.

Психіка ускладнюється в русі від потреби до бажання: з розвитком механізму галюциаторного задоволення розвиватиметься і психічна можливість малюка відтермінувати задоволення й очікувати його в майбутньому. Так з'являються перші уявлення про теперішнє, минуле та майбутнє, де теперішнє уособлено присутністю матері, психічні репрезентації матері за її відсутності втілюють минуле, а очікування її повернення – майбутнє.

Однак, як зазначає американський психоаналітик К. Коларусо, щоб діти сформували розуміння відносин між минулим, сьогоденням і майбутнім, вони мають бути здатними

зрозуміти теперішнє як деякий договір, як рухливу точку на довільно сконструйованій лінії часу. Інакше кажучи, вони мають відокремити переживання теперішнього від ідеї теперішнього (Colarusso, 1979).

Справжнє розуміння часу можливе лише завдяки переходу від первинної символізації до вторинної, тобто словесних репрезентацій. Р. Русійон називає первинною символізацією ті процеси, унаслідок яких первинні мнестичні сліди трансформуються в репрезентації речей, тоді як вторинною символізацією є процеси, у яких репрезентації речей трансформуються в репрезентації слів, що переводяться в апарат вербального мовлення (Roussillon, 2012).

Поняття часу приходить після зав'язування дзеркальної сцени, завдяки якій стає можливим привласнення свого «Я». Займенник «Я» породжує суб'єкта фрази, її господаря, який здатен спрямовувати своє послання до адресата. Якщо ж воно не досягає своєї цілі, то час розтягується до нескінченності, посилюючи страждання. Саме тому стратегія психоаналітичної роботи (та її союзника – терапевтичної медіації за допомогою мистецтва) полягає в тому, щоб здійснити перехід, певну мутацію між різними станами мови, щоб досягти адресованого послання.

Момент, відколи власне минуле та власна історія починають оформлюватись в нарратив, це момент першосцени. Саме завдяки їй відбувається індивідуальна міфологія стосовно людських сексуальних відносин (передусім батьківських), а отже, стосовно свого походження. Першосцена пробуджує екзистенційні переживання, змушує помислити історію як таку, що існувала ДО суб'єкта і продовжуватиме існувати ПІСЛЯ. А. Грін вважає першосцену центральною віссю психічного життя, адже вона стосується як минулого, так і майбутнього суб'єкта. Вона дає змогу перетлумачити колишній зв'язок з годуючими грудьми, який тільки в післядії набуває свого значення, і водночас віщує плин Едипу, що проживатиметься крізь призму захистів від викликані нею тривоги (Green, 2008).

Едипалізація юного суб'єкта – це головна віха в процесі формування часовідчуття. Заборона насолоджуватися тілом одне одного, адресована матері та дитині, – це заборона,

вкорінена у часі. Натомість едипова обіцянка окреслює обрії майбутнього, де омріяне задоволення, хоч і видозмінене, але зможе стати можливим.

Поступово, коли вихор несимволізованих афектів вщухає, дитина усвідомлює неперервність часу та вчиться контролювати його власноруч. Символічний закон привносить межі між внутрішнім і зовнішнім, завдяки його впливу з'являються кордони тіла, поняття простору та, власне, часу.

З появою психічної інстанції «Ідеал-Я» психіка збагачується символічними орієнтирами, що відіграє надважливу роль у часовідчутті. «Ідеал-Я» робить психічний рух можливим, з'являються його траєкторії: якого партнера я зможу обрати в майбутньому, яку професію, які книги, марку телефону чи напрям психоаналізу. Якщо «Я» не вдасться наслідувати створені взірці, на нього нападатиме «Над-Я» з властивою йому деструкцією та садизмом, якщо ж вдасться – його любитимуть.

Окресливши основні віхи формування психічного часовідчуття людини, я пропоную нам перейти до того, як час перетворювався на інструмент влади, до «мертвого» часу.

Час як інструмент влади

Вислови З. Фрейда про репресивність культури надихають американського філософа-критика цивілізації Дж. Зерзана, який, утім, ігнорує зворотній бік роздумів З. Фрейда – про олюднення, котре дарує культура (Фрейд, 2021). З багатоманіття ідей Дж. Зерзана, які він розвиває в руслі анархо-примітивізму, для моїх подальших міркувань важливі ті, що стосуються мови та породженого нею часу, котрі здатні утворювати ідеологію, а отже, конструювати зовнішню стосовно людини владу.

На думку Дж. Зерзана неолітична революція та пов'язаний з нею розвиток символічної культури, зокрема мови та писемності, утворюють своєрідну «вісь зла», що відчужує людину від природного стану (Zerzan, 2008; 2022). Крім мови, у поняття символічної культури він включає й інші елементи, які виконують функцію посередництва між людиною та зовнішнім світом, як-от мистецтво, науку, числа та, врешті-решт, час. Усі вони є інструментами, завдяки яким людина формує уявлення про світ і може ділитися цими

уявленнями з іншими людьми, однак подібні описи світу завжди обмежені недосконалістю й однобокістю інструментів.

Відлуння подібних поглядів Дж. Зерзана на репресивність символічної культури ми можемо зустріти в роботах Л. Мамфорда, американського соціолога й історика. Л. Мамфорд вважає, що первісна людина винайшла культуру з метою приборкання власного розуму, що вражав та лякав її своєю активністю та здатністю фантазувати (Mumford, 1971). Першою спробою такого приборкання стало винайдення ритуалів, що склалися з ланцюгів певних послідовних дій і мали властивості протомови. Ритуал став дисциплінуючим механізмом, прадавньою формою порядку, що давав людині ілюзію контролю як над своїм розумом, так і над зовнішнім середовищем. Завдяки ритуалу формувалися перші уявлення людини про способи комунікації зі світом, про владу, ієрархію, правила поведінки, життєві ритми. Саме на фундаменті ритуалу, який було винайдено ще до часу або навіть мови, змогли прорости складніші форми культури.

Ритуал за Л. Мамфордом (1971) став спасінням прадавньої людини, але водночас він спровокував зародження структур влади та зовнішніх стосовно людини порядків символічної культури, як-от мовленнєвих і часових. Створений людиною механізм самоприборкання поступово потрапив в руки різного роду можновладців і дав їм змогу управляти масами. Людина втратила контроль над елементами символічної культури, тож відтепер ці елементи відчужені від своїх носіїв.

Так, будівники давніх храмів та пірамід, щоб їх праця була організованою, мусили говорити мовою господаря, тоді як у сучасному світі ми вимушені говорити мовою голів корпорацій, маркетологів, політиків, психіатрів тощо.

Щось подібне сталося з винайденим людиною часом. Час не існував як певна даність, а творився разом із появою різноманітних приладів для його вимірювання, точність яких постійно вдосконалювалася. До Нового часу більшість людей орієнтувалася на суб'єктивні відчуття та природні явища, як-от сходи та заходи сонця, й не мала уявлення про

точне вимірювання часу. Лише в 17-му столітті Я. Гевелієм і Х. Гюйгенсом майже одночасно були винайдені маятникові механічні годинники, засновані на висновках Галілея про вільне падіння тіл. Час як символічна конструкція актуалізується завдяки мові разом із винайденням годин і хвилин. Інакше кажучи, без годинникових механізмів часу як сукупності рівних відрізків не існувало б.

Важливо, що методи вимірювання часу не є самоціллю, вони слугують передусім організації та раціоналізації життя. Звісно, винайдення часу було надважливим для регуляції різних форм спільної діяльності людей, і разом із тим час став чи не найпершим атрибутом влади, зокрема, календарі були винайдені привілейованими членами суспільства – жерцями. Поступово час перетворився на «мертвий» – на механічний одноманітний час відліку, що став абсолютно незалежним від людини способом її приборкання. Так, із промисловою революцією та появою фабрик було встановлено норму тривалості робочого часу, вимірювану в годинах, хвилинах, секундах. Сучасна держава як апарат примусу, встановлюючи норми виробітку, орієнтується на абстрактні рівні відрізки часу, а не відчуття втоми конкретних людей – так «живий» час драматично переживає вторгнення «мертвого» часу.

Час, пов'язаний із кількістю обертів Землі навколо Сонця, часто зображають лінійно, де на прямій відміряні рівні проміжки часу у вигляді життєвих років, до яких за потреби можна прикріпити стадії психічного розвитку. Київські вчені О. Кронік і Є. Головаха (1984) навіть розробили методику дослідження суб'єктивної картини життєвого шляху «Лінія життя», спираючись на уявлення про життя як про пряму лінію, спрямовану від минулого в майбутнє, на якій позначаються конкретні суб'єктивно значущі події. О. Бакаленко (2016) зазначає, що, згідно з розробленою вченими причинно-цільовою концепцією, психологічний час формується на підставі переживання особистістю детермінаційних зв'язків між основними подіями її життя. Отже, ця методика може бути допоміжним інструментом психоаналітичної роботи з людьми, що мають труднощі із символізацією.

Однак, як було зазначено вище, психічне переживання часу не тотожне хронологічному часу. Звичайно, та чи інша культура можуть адресувати певні вимоги суб'єкту залежно від прожитої ним кількості років, а отже, кількості обертів Землі навколо Сонця. Ж. Лакан би сказав, що саме тут ми зустрічаємось із загадкою бажання Іншого. І все ж просторові уявлення про час – точки, лінії, відрізки, як пише італійський філософ Дж. Агамбен, призводять до фальсифікації, що робить живий досвід часу немислимим... якщо уявити час як пряму лінію, а її кінець – як точковий момент, то ми отримаємо щось цілком зручне, щоб його уявити, але щось, про що неможливо мислити; і навпаки, коли ми міркуємо про реальний досвід часу, ми маємо щось, про що можна мислити, але щось, що неможливо уявити (Agamben, 2005).

«Мертвий» механічний час, на думку Фр. Юнгера, байдужий до людини у своїй монотонності, він не бере участі в підйомах і спадах людського життєвого часу, де жодна секунда не є схожою на іншу (Jünger, 2018). Сторонній спостерігач за годинником сприймає час як одноманітний, пустий, беззмістовний. Аналітики можуть додати, що це час, не інвестований лібідо.

Фр. Юнгер (2018) зауважує, що годинники здатні викликати думки про смерть, демонструючи хід часу, що неухильно спливає. Навіть у живописі годинники часто використовують як символ смерті. До того ж «годинниками смерті» в багатьох народах називають звуки цокання, які видають жуки-точильники, приваблюючи самок. Ерос і Танатос знову йдуть пліч-о-пліч.

Завдяки винайденню «мертвого» часу, який, будучи відчуженим від людини, підтримує в ній ілюзію об'єктивності зовнішнього світу, став можливим розвиток точної науки та техніки. «Мертвий» час зумовив появу пристроїв-автоматів, що самостійно виконують певні дії. Тож наше сприйняття простору та часу змінилось: простір звузився, а часу тепер завжди бракує. Так, людині, що йде у відпустку, обрамлену часовими рамками, постійно буде мало часу, адже людина вимушена коритися незалежним від неї організаційним рамкам.

Від того, яким часом переважно послуговуються аналітики, «живим» чи мертвим», залежать і погляди на аналітичний процес. Осмислення часу стало однією з основних розмежувальних ліній між французьким і англосаксонським психоаналізом: якщо перший розглядає час як розколотий на уламки, які можуть впливати одне на одного, то останній радше спирається на еволюційну, генетичну модель часу, концепція якого вкорінена в уявленні про зв'язок такого часу та свідомості. Такий підхід встановлює особливі жорсткі рамки психоаналізу (як-от усталену довжину сесій), яких мають дотримуватись аналітики та їхні пацієнти незалежно від суб'єктивного переживання часу.

Натомість французький підхід, натхненний Ж. Лаканом, наділяє час діалектичною силою та поєднує його з несвідомим, з ритмічною логікою пульсації, логікою відкриття та закриття несвідомого. Наочно продемонструвати різні виміри часу, який Ж. Лакан називає логічним на протигагу хронологічному, йому вдається за допомогою опису гри про трьох ув'язнених (Lacan, 1978; 2006). Гра полягає в такому: трьох ув'язнів чекає смертна кара, але одного з них можуть визволити, якщо він пройде випробування, – свобода є розкішшю, що стане доступною лише одному. За умовою випробування існує три білі диски та два чорні. Кожному ув'язню кріплять на спину один із цих п'яти дисків, причому жоден ув'язень не може бачити, який саме диск йому прикріплено. Завдання кожного полягає в тому, щоб без сторонньої допомоги чи спілкування одне з одним здогадатися, який колір має прикріплений на власну спину диск. Та виграє не просто той, хто першим правильно вгадає колір свого диску, а той, хто при цьому першим кинеється до виходу. Однозначно визначити колір власного диску може лише той учасник гри, який волею випадку побачив би на спинах своїх співкамерників чорні диски. У всіх інших ситуаціях замало бачити кольори, щоб сформувавши правильну відповідь, потрібно враховувати реакції та вагання інших ув'язнів і не зволікати у прийнятті власного рішення. Отже, відколи ув'язнем зроблені висновки, важливим є поспіх, щоб їх засвідчити й позбутися непевності колишнього

часового такту – такту, де він ідентифікувався з іншими, щоб припустити, що саме ті бачать. Гра змушує суб'єкта відповідати на адресовані йому вимоги, порівнювати себе з іншими, пов'язувати своє становище з їхніми реакціями. Момент прийняття рішення – це момент, коли суб'єкт заявляє про себе, це момент визволення з-під знання, пов'язаного з іншими, з-під уявних ідентифікацій.

У 1964 році, коментуючи винайдену ним гру, Ж. Лакан зауважить, що логічний час складається з трьох тактів: миті бачення, часу для розуміння та моменту умовиводу, за якого суб'єкт відчуває в собі мужність зробити висновок, винести судження про себе та вийти за межі уявних координат (Lacan, 1973). Причому перший і другий часові інтервали блискуче швидкі, тоді як другий інтервал має свою тривалість і саме він може надати цінність третьому.

Отже, зважаючи на суб'єктивний час, в аналітичному процесі, довжина сесій якого може варіюватися, крім очікування для інтерпретації стає важливою функція поспіху, що, однак, враховує тривалість моменту розуміння. «Мертвий» час вже значно менше організовує аналітичний процес.

Сучасність як епоха антивікових засобів

Можна задатися питанням, які специфічні способи використання часу як інструменту політики притаманні нашому сьогоденню?

С. Лесур, міркуючи про сучасність, відмічає кардинальні зміни стосунків людини із соціумом у напрямі посилення нарцисизму. Про це свідчать деякі елементи в житті нашого суспільства на кшталт створення низьких температур, що дають змогу людям заморозити власне тіло в очікуванні гіпотетичного воскресіння в майбутньому (Lesourd, 2005). Звісно, замороження тіла – це найрадикальніший спосіб зупинити плин часу, але сучасність пропонує безліч менш радикальних шляхів боротьби із цим ворогом.

Гасло «час – ворог людини» є своєрідним обличчям нашої анти-ейдж епохи. У сучасності неблаганність механічного «мертвого» часу почала сприйматися абсолютним злом, однак маркетингові кампанії радо та вмילו скористалися цим, щоб запропонувати різноманітні способи протидії часу. Парадокс у тому, що

час, поставлений на службу владі, обертається проти себе самого, а це неможлива боротьба: доки існують годинники, здатні вимірювати час, його неможливо зупинити.

І все ж сповільнити його плин покликані численні косметичні засоби, засоби догляду за тілом, фізичні вправи, пластичні операції, спеціальний одяг тощо. За даними The Economist (2003), витрати на косметику, дієту, фізичні вправи, ароматизатори, догляд за шкірою, продукти для волосся й косметичну хірургію сягають 160 млрд доларів на рік в усьому світі.

Антивікова медицина як відгалуження від медичного знання з'явилася всього кілька десятиліть тому. Її концепція вкорінена в ідеях біохакингу, тобто способах оптимізації роботи біологічного організму та його систем, а також у превентивних ідеях. Інколи ми навіть можемо зустріти назву «превентивна медицина», однак у маркетингових цілях частіше в назві вживається сучасне слово «анти-ейдж». Загальна мета антивікової медицини полягає в уповільненні процесів старіння, боротьбі з його ознаками й максимальному збереженні довголіття. Її прибічники стверджують, що вона допомагає зберігати максимальний капітал здоров'я в різних життєвих періодах, натомість противники, серед яких багато вчених-геронтологів, вважають її лженаукою, сповненою шахрайських практик, адже в більшості призначених нею методів лікування відсутні доказові ефекти.

Проте антивікова медицина входить у преміум-сегмент комерційної медицини, тож для пересічної людини вартість таких медичних послуг може бути зависокою. Це свідчить про те, що антивікова медицина – це радше розкіш сучасності, доступна небагатьом обраним, що робить її ще більш привабливою в очах споживачів.

Сама назва «антивікова медицина» є свідченням того, що відбитки часу стають хворобою, яку потрібно завзято лікувати. Сучасність розглядає людське тіло як капітал, яким потрібно розпоряджатися з розумом, щоб він міг слугувати якнайдовше. В ідеалі нам пропонується постаріти та померти, не усвідомлюючи та не відчуваючи цього. О. Черепехіна (2016) міркує про прагнення «бути

вічно молодим» як про темпоральний невроз, за якого людина прагне жити лише в одному часовому вимірі. Антивікова медицина намагається стерти загадку смерті, зробити смерть непомітною, тим самим захищаючи нас від усвідомлення своєї скінченності, що є однією з глибоких нарцисичних ран.

Звичайно, практики антивікової медицини демонструють нам сучасні способи обходитись із тілом. Власне, ми пізнаємо наше тіло завдяки доглядовим анти-ейдж практикам. Британський соціолог Н. Роуз називає притаманну сьогоденню стурбованість тілом «сома-етикою». Цей термін означає, що ми ідентифікуємо та розуміємо себе з точки зору здоров'я та життєздатності нашого тіла: власне тіло є нашим проектом, що має етичний вимір (Rose, 2008). Сомаетика диктує, яким має бути наше тіло, щоб його жадали: молодим, доглянутим, спортивним, бажано без целюліту та зморшок. Отже, ми постійно намагаємося покращити те тіло, яке у нас є.

З огляду на ідеї М. Фуко сома-етику можна розглянути як особливу форму сучасної біополітики (Foucault, 2008), як дискурс, який відмежовує нормальне від ненормального, визначає тих, хто страждає та потребує допомоги, а також регулює те, у які саме установи ми мусимо вкладати наш капітал. Зокрема, нормально бути молодим, страждають ті, хто через плин часу вже такими не є, тож ми мусимо піклуватися про них і про себе так, щоб максимально уповільнити час, а в цій боротьбі з часом наш союзник – це широкий асортимент антивікових товарів і процедур.

З цієї точки зору сома-етика – це лише культурний винахід, що регулюється динамікою влади та дає нам інструменти для того, щоб ми могли впоратися з Реальним нашого тіла. Анти-ейдж медицина як частина дискурсу сома-етики діє одночасно як дзеркало, що дає нам образ тіла, і як символічний всесвіт, що дає нам мову про це тіло. Так постає ілюзія про тіло як проект, який ми спроможні контролювати, й ілюзія про бажане тіло, яке здатне принести нам заспокоєння. Ніби молоде ідеальне тіло діє водночас як приманка і, якщо захоплених поглядів нам замало, як обіцянка власної повноти.

Однак сома-етика має своє чорне дзеркальне відображення: це тіло, що неухильно старіє, тіло, що втрачає молодість, красу та силу, тіло, яке відхиляє будь-які практики догляду чи омолодження, тіло, що руйнує себе. Отже, відмову від антивікових практик можна розуміти як одну з форм супротиву сома-етиці поруч із бодіпозитивними практиками чи навіть селф-хармом. Усе це є своєрідними способами боротьби з уявленнями про тіло як храм, який потрібно зберегти за будь-яку ціну.

Тож сома-етика має свої межі, а люди, що виходять за рамки норми, можуть піддавати сумніву владу. Замість того, щоб справлятися із *jouissance* через позначувачі, які надає сома-етика, деякі люди справляються із *jouissance* через відсутність таких позначувачів, тим самим демонструючи, що позначувачі сома-етики не здатні вирішити проблеми, котрі неухильно супроводжують *jouissance*. Особистісна боротьба із *jouissance* пов'язана із чорним дзеркалом соціуму. І хоча антивікові практики намагаються вторгнутись в Реальне тіла, створивши тіло, де ніщо не може бути записаним, навіть плин часу, вони приречені на провал саме там, де ми зустрічаємось з індивідуальним тілом потягів, тілом, що бунтує, тілом, просякнутим словом, тілом, яке намагається у свій спосіб приборкувати *jouissance*.

Примиритися з власним старіючим і смертним тілом можна за умови, що ми вміємо горювати, що ми готові до інтрапсихічного відчуття втрати, готові до смерті тієї частини себе, яка була дитиною, і до нашої скінченності загалом. «Мертвий» час спливає, постійно нагадуючи нам про це, однак, незалежно від того, скільки нам в дійсності років, «живий» час продовжує підтримувати в нас життєвість: саме він є найкращим антивіковим засобом.

Висновки. Отже, численні психоаналітичні відкриття, зроблені З. Фройдом і його послідовниками, свідчать про психічний плин часу, що є відмінним від плину часу, вимірюваного годинниковими механізмами, а також про особливе суб'єктивне переживання часу, споріднене з відчуттям насиченості життя. Так, психічний «живий» час малосумісний з уявленнями про час як лінійний, об'єктивний

чи навіть циклічний. Віхи формування психічного часовідчуття людини стосуються досимволічного часу, часу, пов'язаного з первинною символізацією, і часу, пов'язаного зі вторинною символізацією, тобто словесними репрезентаціями.

Водночас механічний час відліку творився разом із появою різноманітних приладів для його вимірювання, точність яких поволі вдосконалювалася. Поступово час перетворився на «мертвий», а отже, на універсальний і відчужений від людини спосіб її приборкання.

У нарцисизованій сучасності неблаганність «мертвого» часу є особливо болючою, тож наша епоха – це епоха численних антивікових засобів, покликаних захищати нас від усвідомлення та переживання своєї скінченності. Анти-ейдж медицина підтримує ілюзію про ідеальне тіло та тіло як проект, котрий ми здатні контролювати. Однак сучасній стурбованості тілом протистоять практики, що набувають різних форм супротиву сома-етиці, як-от практики відмови від будь-яких анти-

вікових засобів, бодіпозитивні практики чи навіть деякі самоушкоджувальні практики. Психоаналіз від часів Фрейда завжди був особливо уважним до тіл, що бунтують, до тіл, що піддають сумніву офіційний дискурс або навіть є виключеними з нього.

Спроможність здійснити роботу горя може стати ключем до можливості проявити терпимість до себе та свого недосконалого, старіючого, смертного тіла. Незалежно від того, скільки нам у дійсності років, психічний «живий» час підтримує в нас життєвість, тож передусім він є нашим найкращим антивіковим засобом.

З огляду на вищесказане, важливим є подальший всебічний аналіз того, як сучасність пропонує нам зробити непомітними старіння та смерть, а також дослідження тих способів, завдяки яким ми можемо підтримувати та зміцнювати всередині нас відчуття життєвості, щоб мати змогу справлятися з тиранією механічного часу інакше, аніж шляхом заперечення нашої скінченності.

Список літератури:

- Agamben, G. (2005). *The Time That Remains: A Commentary on the Letter to the Romans*. Stanford University Press.
- Colarusso, C. A. (1979). The development of time sense – from birth to object constancy. *The International Journal of Psychoanalysis*, 60 (Pt 2), 243–251.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France, 1978–79*. Palgrave Macmillan.
- Freud, S., & Fliess, W. (1985). *The Complete Letters of Sigmund Freud to Wilhelm Fliess, 1887–1904*. Belknap Press.
- Freud, S. (2005). *The Unconscious*. Penguin Classics.
- Green, A. (2008). The Dead mother. In Kohon, G. (Ed.), *The Dead mother: the work of André Green*. Routledge.
- Green, A. (2018). From the ignorance of time to the murder of time. From the murder of time to the misrecognition of temporality in psychoanalysis 1. *Routledge EBooks*, 1–19. Available from: <https://doi.org/10.4324/9780429481710-2>.
- Jünger, F.-G. (2018). *La perfection de la technique*. ALLIA.
- Kristeva, J. (1986). Women's time. In T. Moi (Ed.), *The Kristeva Reader*. Columbia University Press.
- Lacan, J. (1973). *Le Séminaire Livre XI, tome 11: Les Quatre Concepts fondamentaux de la psychanalyse*. SEUIL.
- Lacan, J. (1978). *Le Séminaire Livre II, tome 2: Le Moi dans la théorie de Freud et dans la technique de la psychanalyse*. SEUIL.
- Lacan, J. (2006). *Logical Time and the Assertion of Anticipated Certainty. Écrits: The First Complete Edition in English*. W. W. Norton and Company.
- LaFarge, L. (2014). On Time and Deepening in Psychoanalysis. *Psychoanalytic Dialogues*, 24 (3), 304–316. Available from: <https://doi.org/10.1080/10481885.2014.911598>.
- Lesourd, S. (2005). *La construction adolescente (Hypothèses)*. Erès.
- Loewenberg, P. (2015). Time in History and in Psychoanalysis. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 63 (4), 769–784. Available from: <https://doi.org/10.1177/0003065115602195>.
- Mumford, L. (1971). *The Myth of the Machine: Technics and Human Development*. Mariner Books.
- Rose, N. (2008). The Value of Life: Somatic Ethics & the Spirit of Biocapital. *Daedalus*, 137 (1), 36–48. Available from: <https://www.jstor.org/stable/20028163>.
- Roussillon, R. (2012). *Agonie, clivage et symbolisation*. Presses Universitaires de France.
- The Economist. (2003). Post of Promise. An industry driven by sexual instinct will always thrive. Retrieved from <http://www.economist.com/node/1795852>.

- Tordjman, S. (2011). Time and its representations: At the crossroads between psychoanalysis and neuroscience. *Journal of Physiology-Paris*, 105 (4–6), 137–148. Available from: <https://doi.org/10.1016/j.jphysparis.2011.08.004>.
- Zerzan, J. (2008). *Running on Emptiness: The Pathology of Civilization*. Feral House.
- Zerzan, J. (2022). *Elements Of Refusal*. Independently published.
- Бакаленко, О. А. (2016). Час як психологічний феномен: сучасний стан проблеми. *Вісник Харківського університету. Серія: Теорія культури і філософія науки*, 54, 64–68. Available from: <http://openarchive.nure.ua/handle/document/3942>.
- Головаха, Є. І., Кронік, О. О. (1984). Психологічний час особистості. *Наукова думка*.
- Черепехіна, О. А. (2016). Теоретичні основи дослідження темпорального неврозу. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*, 6 (1), 130–134. Available from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhpr_2016_6%281%29_25.
- Фройд, З. (2021). Невпокій в культурі. *Апріорі*.

Анотація. Розпочате З. Фройдом психоаналітичне дослідження продуктів психіки спонукало його задатися питанням щодо темпоральності та психічного апарату. Зі зведенням метапсихологічної будівлі психоаналіз все більше віддаляється від описової психології, що розглядає становлення психіки у сплаві з уявленнями про лінійність часу. Натомість психоаналітичні відкриття свідчать, що час, пов'язаний із суб'єктивністю кожного з нас, не є ані лінійним, ані циклічним.

У поданій статті проілюстровано особливості психоаналітичного осмислення часу через теоретичні концепції З. Фрейда, Ж. Лакана, Ю. Крістевої, А. Гріна, К. Коларусо, Р. Русійона, С. Лесура та ін., а також розкрито поняття часу у його психічній («живій») і механічній («мертвій») іпостасях. Авторка зазначає, що психічне часовідчуття пов'язане з унікальним сплетінням потягів кожного суб'єкта. Воно розвивається поступово: від періоду досимволічного часу до часу первинної символізації та часу словесних репрезентацій. Натомість час, схоплений людиною в тенета вимірювань, поступово відчужується від людини та перетворюється на універсальний інструмент влади.

У заключній частині статті авторка пропонує розглянути сучасні спроби зупинити плин часу, втілені в антивікових практиках, що покликані стерти з тіла відбитки часу, котрі нарікаються новою хворобою. Однак є тіла, які відхиляють будь-які анти-ейдж чи доглядові практики, це тіла, які виказують супротив домінуючим уявленням про тіло як храм, котрий треба берегти будь-якою ціною. Такі тіла справляються із *jouissance* аутентичним способом.

Врешті, авторка формулює висновок, що примиритися з власним старіючим і смертним тілом суб'єкт спроможний у тому разі, якщо він готовий до інтрапсихічного переживання втрати, а «живий» час сам по собі є найкращим антивіковим засобом, адже саме він підтримує в людині життєвість, незважаючи на те, скільки їй у дійсності років.

Ключові слова: психоаналіз, час, сучасність, анти-ейдж, відчуття часу, антивікові практики.

Abstract. The psychoanalytic research of the products of the psyche, begun by S. Freud, inspired him to ask questions about temporality and the mental apparatus. With the construction of a metapsychological building, psychoanalysis increasingly moves away from descriptive psychology, which considers the formation of the psyche in conjunction with ideas about the linearity of time. Instead, psychoanalytic discoveries suggest that the time associated with the subjectivity of each of us is neither linear nor cyclical.

The presented article illustrates the peculiarities of the psychoanalytic understanding of time through the theoretical concepts of S. Freud, J. Lacan, J. Kristeva, A. Green, C. Colarusso, R. Roussillon, S. Lesourd, etc., and also reveals the concept of time in his mental (“alive”) and mechanical (“dead”) guises. The author notes that mental sense of time relates to the unique interlacement of drives of each subject. It develops gradually: from the period of pre-symbolic time to the time of primary symbolization and the time of verbal representations. Instead, time, captured by a human in the net of measurements, is gradually alienated from a human being and turns into a universal tool of power.

In the final part of the article, the author offers to consider modern attempts to stop the flow of time, embodied in anti-aging practices, which are designed to erase from the body the imprints of time, which are nominated as a new disease. However, there are bodies that reject any anti-aging or self-care practices, these are bodies that resist the dominant notion of the body as a temple that must be preserved at any costs. Such bodies deal with jouissance in an authentic way.

In the end, the author formulates the conclusion that we can reconcile with our own aging and mortal body if we are ready for the intrapsychic experience of loss, and “alive” time is the best anti-aging tool, because this is what maintains vitality in each of us regardless of how old we really are.

Key words: psychoanalysis, time, present time, anti-age, sense of time, anti-aging practices.